

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ІВАНЕНКО ГАЛИНА ВАСИЛІВНА

УДК 342.4:340.12.001.76

**КОНСТИТУЦІЙНА МОДЕЛЬ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ: ШЛЯХИ ЇЇ
УДОСКОНАЛЕННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ**

Спеціальність: 12.00.13 - правові проблеми політичних
інститутів і процесів

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Одеса - 2002

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Одеській національній юридичній академії
Міністерства освіти і науки України

Науковий керівник: доктор історичних наук, професор
Кормич Людмила Іванівна,
Одеська національна юридична академія,
директор Інституту адвокатури і
муніципального управління

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
Пахомов Іван Микитович,
Одеський економічний університет,
завідувач кафедри права

кандидат юридичних наук
Кратюк Віталій Володимирович,
Державна податкова інспекція м.Одеса,
заступник начальника

Провідна установа: Інститут держави і права ім. В.М.Корецького
Національної академії наук України, відділ
конституційного права

Захист відбудеться “25” жовтня 2002 р. о 14⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 41 . 086 . 02 в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “24” вересня 2002 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Дудченко В.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження обґрунтована тим, що конституційна модель української правової держави поки що не реалізована на практиці повною мірою. Українське суспільство нині перебуває в стані реформ цілісної сукупності політичних, економічних, культурних, правових відносин. Тому особливо важливе завдання - обрати правильний шлях суспільного розвитку, при якому були б забезпечені його високі темпи. Однією з складових цього реформування є поступальний і разом з тим неухильний рух суспільства до реалізації принципів правової держави, становлення громадянського суспільства. Рішення даної проблеми має два аспекти. Перший полягає у формуванні конституційної моделі шляхом включення в неї необхідних конституційних інститутів. У зв'язку з цим, найбільш важливим завданням як для законотворчої практики, так і для юридичної теорії є завершення процесу формування всіх конституційних інститутів, конструкцій і процедур, прийняття всіх передбачених Конституцією законів. Важливе наукове і практичне значення має аналіз позитивних і негативних факторів, що впливають на реалізацію конституційних норм. Також актуальним є з'ясування того, як Конституція впливає на становлення конституційного законодавства і політико-правової системи України в цілому, як конституційні норми втілюються в суспільно-політичну практику. Другий аспект - у внутрішньому удосконалюванні самої моделі. Вимагають доробки механізм поділу влади, система стримувань і противаг у взаєминах різних гілок влади. Дослідники звертають увагу на такі недоліки конституційної моделі правової держави, як протиріччя і невизначеності в конструкції виконавчої галузі влади й у її взаєминах із представницькою владою (роздвоєння виконавчої влади на президентську й урядову, ускладнене незалежністю уряду від парламенту), відсутність чіткої ієрархії джерел діючого в країні права тощо.

Все це і обумовлює важливість і необхідність подальшого теоретичного обґрунтування і практичного втілення концепції правової держави в процесі трансформації українського суспільства.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрямок дослідження пов'язаний із розробкою комплексної науково-дослідної теми Одеської національної юридичної академії "Правові проблеми становлення і розвитку сучасної української держави" (номер держреєстрації 01010001195) та входить до комплексної теми кафедри соціальних теорій "Трансформаційні процеси в сучасній Україні" (номер держреєстрації 0100U001641).

Мета даного дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб виявити тенденції, пріоритетні завдання й особливості формування конституційної моделі правової держави в

Україні, сформулювати концепцію правової політики в перехідний період і на перспективу.

Виходячи з даної мети, необхідно вирішити такі дослідницькі **завдання**:

- дослідити розвиток теорії і практики правової держави;
- проаналізувати поняття конституціоналізму, його джерела взагалі і національної специфіки, зокрема;
- розкрити значення й особливості процесу формування правової держави;
- виявити внутрішні протиріччя і політико-правові проблеми конституційного механізму влади;
- проаналізувати політичне значення Конституції України як попереджувального фактора обмеження влади держави і програми модернізації українського суспільства;
- дослідити політико-правові проблеми взаємин влади і суспільства в умовах переходу суспільства до нової суспільно-політичної системи;
- розробити й обґрунтувати відповідні наукові теоретичні і практичні рекомендації з реалізації конституційної моделі правової держави в Україні.

Об'єктом дослідження є політико-правовий аспект процесу становлення правової держави в Україні.

Предметом дослідження є механізм удосконалення і реалізації конституційної моделі правової держави.

У дослідженні використані **методи** переходу кількісних змін у якісні для визначення тенденції збільшення числа норм і інститутів, що закріплюють і регулюють відносини приватної власності і обумовлює розподіл права на приватне і публічне; закону єдності і боротьби протилежностей при аналізі єдності прав і обов'язків централізації і децентралізації в державному будівництві; закону заперечення при характеристиці української державності як системи, що поєднала елементи минулої й ознаки нової державності.

В основу дисертації покладений структурно-функціональний аналіз, що включає вивчення функціональних залежностей елементів конституційної моделі правової держави. Його застосування обґрунтоване необхідністю дати відповідне політико-правове тлумачення поняттю конституційної моделі правової держави, виявити його сутність і зміст, для чого і потрібний функціональний аналіз її структури. Інституціональний підхід застосовувався з метою вивчення інститутів правової держави, а також визначення того, як інституціональна підсистема впливає на функціонування правової держави в цілому. Історичний метод використовувався для вивчення правової держави в її розвитку, узагальнення її сучасного й історичного досвіду. За допомогою порівняльного аналізу досліджувалися існуючі правові держави, а також їхні структурні елементи.

Нормативно-ціннісний підхід застосовувався з метою з'ясування значення для суспільства тих чи інших політико-правових процесів, їхньої ролі в підвищенні добробуту суспільства, у реалізації волі і справедливості.

Використано принципи системності, єдності теорії і практики, єдності теоретичного й емпіричного, детерміністський принцип. Основу джерелознавчої бази складають, у першу чергу, Конституція України, політико-правові документи, діючі нормативно-правові акти, перш за все законодавчі.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що здійснено системний політико-правовий аналіз концепції конституційної моделі правової держави в контексті актуальних проблем, що постали перед Україною на сучасному етапі її розвитку. У ході дослідження одержано результати, що мають наукову новизну:

Обґрунтовано, що на кожному з етапів розвитку цивільного суспільства ідеї правової держави відбивають відповідний рівень культури і реальну правову дійсність у конкретній країні й у світі в цілому.

Аргументовано, що об'єктивні потреби суспільного і політичного розвитку в посттоталітарній Україні обумовили необхідність формування і розвитку правової держави, цілями і завданнями якої є ствердження принципів свободи і пріоритету права у всіх сферах життя суспільства і держави.

Досліджено, що стратегічною метою реалізації конституційної моделі правової держави в Україні є влада, створення такої системи державної влади, яка б відповідала стандартам демократичної правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою, врахувала у своїй діяльності потреби суспільства і кожної окремої особистості.

Показано, що обов'язковою умовою поглиблення демократичних основ в управлінні державою є створення надійного механізму стримувань і противаг між законодавчою і виконавчою гілками влади і неухильне дотримання владними структурами Конституції України.

Визначено, що основними напрямками реалізації конституційної моделі правової держави в Україні є конституційна реформа, парламентська реформа; реформування виборчого законодавства; адміністративна реформа; реформування судоустрою; муніципальна реформа тощо.

Показано, що подолання правового нігілізму - неодмінна умова захисту прав і свобод людини, побудови демократичної, правової держави. Обґрунтовано, що від політичної волі влади і самого суспільства залежить, чи будуть Конституція і закони

України поважатися і виконуватися на всій території країни, чи будуть захищені права і свободи людини, чи збережеться єдність країни.

Виявлено, що основною умовою існування як громадянського суспільства, так і правової держави є розвиток особистість, гарантії її права на самореалізацію.

Проаналізовано, що конституційними засобами, які перешкоджають приходу до влади неконституційних суб'єктів в Україні, є демократичні свободи і система виборів в органи державної влади і місцевого самоврядування на альтернативній основі; реально діючий інститут конституційної відповідальності; незалежність засобів масової інформації; дієздатний парламент; судовий захист прав і свобод людини і громадянина.

Аргументовано, що складність переходу від тоталітарного політичного режиму до правової державності обумовлює те, що для України конституційна модель правової держави поки залишається ідеалом, до якого варто прагнути. І головним завданням сучасного українського конституціоналізму є поєднання конституційної моделі правової держави з реальною практикою державного будівництва.

Обґрунтовано, що з метою збереження політичної стабільності зміни і коректування вихідної конституційної моделі правової держави повинні реалізовуватися на основі принципів, норм, механізмів і процедур нинішньої Конституції - у рамках її тлумачення, відповідних змін і доповнень до неї, тобто її удосконалення.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що фактичний матеріал дисертації може бути використаний у науково-дослідній сфері при розробці фундаментальних праць в області теорії держави і права, політичних і правових інститутів і процесів, політичної теорії, теорії управління, при проведенні комплексного політико-правового аналізу поняття правової держави. Їх можна використовувати в законотворчій діяльності, у роботі органів виконавчої влади, для написання і викладу нормативних і спеціальних курсів у вузах, у процесі підготовки і навчання кадрів державних службовців, правознавців, політологів. Результати дисертації можуть бути використані при аналізі політико-правової ситуації в Україні, прогнозуванні перспектив подальшого розвитку Української держави.

Апробація результатів дисертації відбувалась в процесі обговорення концепції, основних положень та висновків дисертації на міжнародних науково-практичних конференціях “Судовий захист прав людини: національний і європейський досвід” (Одеса, 2001 р.), “Розвиток демократії та демократична освіта в Україні” (Одеса, 2002 р.), наукових конференціях професорсько-викладацького складу і аспірантів Олдеської національної юридичної академії (2000-2002 рр.), на україно-російському симпозиумі “Україна і Росія: адаптація правових систем”.

Публікації. Основні положення дисертації представлені у 4-х статтях у наукових збірках та журналах, які входять до переліку фахових видань юридичних наук, затвердженого ВАК України.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, кожний з яких містить два підрозділи, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації (без списку використаних джерел) складає 165 сторінок. Список використаних джерел включає 209 найменувань (15 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ

У першому розділі "Правова держава як фактор модернізації українського суспільства" розкривається ступінь розробленості теми, аналізуються питання теорії і практики правої держави, правової політики як засобу створення й удосконалювання конституційної моделі правової держави.

У першому підрозділі *"Правова держава: розвиток теорії і суспільна практика"* аналізуються праці українських і зарубіжних учених, ідеї яких дали можливість дисертантові сформулювати та виробити власний підхід до проблеми розвитку й удосконалювання конституційної моделі правової держави.

Питанням становлення і розвитку конституційної моделі правової держави присвячені праці українських вчених А.Зайця, Є.Євграфова, В.Копейчикова, П. Рабиновича, В.Селіванова тощо. Співвідношення правової держави і конституціоналізму розкривається в роботах російських дослідників: В.Нерсисянца, Н.Палієнко, В.Чиркіна, Ю.Тихомирова.

Правова держава в контексті демократії розглядається вченими країн Заходу: К.Ясперсом, Р.Ароном, Р.Далем, В.Меркелем, А. Круассаном, Е.-В.Бьокенфьорде, Дж.Сарторі.

Проблеми правової політики розкриваються в роботах українських вчених: В.Бабкіна, В.Опришко, І. Пахомова, П.Рабиновича, О.Скакун, російських дослідників: Н.Матузова, А.Малько, К.Шундікова, М.Панова, Л.Герасіної, М.Баглая.

Сутність процесу становлення сучасного конституціоналізму в Україні проаналізована в роботах українських вчених: В. Погорілка, В.Скоморохи, В.Мелашенко, С.Ківалова, В.Тація і Ю.Тодици, Ф.Рудича. Причини, що заважають розвитку конституціоналізму в Україні, розглянуті в дослідженнях українських вчених: В.Стефанюка, А.Мироненко, В.Цвєткова, В.Горбатенка.

Роль конституційної держави щодо підтримці стабільності суспільного розвитку досліджував відомий американський політолог Я.-Е.Лейн.

Конституціоналізм як цілісний феномен став об'єктом вивчення російських вчених: С.Авакьяна, В.Кабишева, Н.Вітрука, Р.Ромашева, А. Медушевського. Становлення конституціоналізму в контексті проголошення прав людини природними і невідчужуваними стало предметом наукового аналізу англійського вченого Д.А.Е.Ховарда.

Теорії та практиці конституціоналізму, особливостям його в правовій державі присвятили дослідження українські вчені: М. Баймуратов, М.Орзих, Ю.Шемшученко, О.Скрипнюк, М.Козюбра, В.Костицький, С.Гавриш, В. Шаповал, російські вчені А.Соловйов, К.Арановський.

Конкретним аспектам становлення конституційної моделі правової держави в Україні присвячені роботи В.Авер'янова, М.Баймуратова, В.Бойко, В.Григор'єва, О.Кордуна, А.Коваленко, Н.Седіна, В.Кравченко тощо.

Аналіз ступеню розробленості теми дослідження дозволяє зробити висновок про необхідність подальшого розгляду даного напрямку правових і політичних досліджень, підготовки наукових праць, присвячених комплексному розгляду шляхів удосконалювання і реалізації конституційної моделі правової держави, що й обумовило звертання здобувача до даної теми.

Суть сучасної теорії правової держави полягає у тому, що держава народжена правом, зв'язана правом і обмежує себе ним. Як справедливо вважають сучасні українські дослідники, правова держава - це держава, у житті якої панують закони, що закріплюють основні права людини, виражають волю більшості чи всього населення країни, роблячи акцент на основних загальнолюдських цінностях й ідеалах, держава, в якій передбачена відповідальність не тільки особистості, але і самої держави, де громадянам притаманний високий рівень правової культури.

Досліджуючи ситуацію в сучасній Україні, слід зазначити, що перехідний період проходить в складній і суперечливій ситуації. Дефіцит обґрунтованих з теоретичної і практичної точок зору концепцій соціальних і політичних реформ став причиною нецивілізованого перерозподілу власності, "номенклатурної приватизації", перетворення державної монополії в монополії корпоративного типу. Політична воля стала сприйматися як уседозволеність. Зроблено спроби поширення радикальних ідеологічних концепцій, що дезорієнтують суспільство, руйнуючи його зсередини. Став зростати рівень соціальної напруженості в суспільстві.

Справитися з цією ситуацією, спрямувати її у правове русло здатна тільки держава. Оскільки суспільство, не використовуючи державні механізми, не може розв'язати конфлікти, які можуть перерости в насильницькі, антиконституційні дії. Усе це є

аргументами, що виправдовують необхідність зміцнення держави, яка повинна знайти свою силу в праві. Тому дуже важливим є зміцнення усієї влади - представницької, виконавчої, судової, а також чітке визначення функціональної ролі кожної з них у впливі на суспільні процеси, у захисті прав і свобод людини.

На даний час дії української влади не завжди послідовні.. Це стосується як законодавчих установ (характеру законотворчості), так і виконавчих (політика реагування на запити груп тиску) і судових (дискретний характер наслідків у справах державного значення). Тим більше важко говорити про злагоджену взаємодію галузей влади. У подібних умовах проміжні цілі реформ, будучи досягнутими, не наближають до виконання довгострокових чи кінцевих завдань, а самі утворюють статичну конфігурацію суспільства, фіксуючи стан останнього на перехідних етапах. В результаті цього перехідний період стає досить тривалим. Тому можна зробити висновок, що вироблення загальнонаціональної стратегії і координування дій органів державної влади в рамках конституційної моделі правової держави є умовою переходу до реальних, а не декларативних результатів.

У другому підрозділі *"Правова політика як засіб створення й удосконалювання конституційної моделі правової держави"* автор показує, що демократичні перетворення в Україні, зокрема в правовій сфері (визнання природних прав людини за найвищу цінність; формування основ громадянського суспільства; усвідомлення нової, гуманістичної ролі права і всієї юридичної системи; пошук мирних шляхів вирішення виникаючих проблем і конфліктів), актуалізували питання про вироблення єдиної загальнонаціональної правової політики держави і визначення її основних пріоритетів.

Мова йде про сферу відносин, зв'язків й інтересів, поєднаних поняттям "правовий простір", які об'єктивно потребують регулятивного упорядкування з боку публічної влади. В науковій літературі справедливо відзначається, що правова політика являє собою особливу форму вираження державної політики, засіб юридичної легітимації, закріплення і здійснення політичного курсу країни, волі її офіційних лідерів і владних структур. Будучи усвідомленою, консолідованою, правова політика втілюється, в першу чергу, в законах, конституції, кодексах, інших основних нормативно-правових актах, спрямована на охорону і захист даного соціального ладу, розвиток і удосконалення суспільних відносин.

В аспекті побудови правової держави важливі такі принципи правової політики, як соціальна обумовленість і наукова аргументація; стійкість і передбачуваність; легальність, легітимність і демократизм; моральність і гуманізм; гласність і справедливість; пріоритетність прав людини, зв'язаних з інтересами суспільства і держави; відповідність міжнародно-правовим вимогам і стандартам.

Важливість правової політики в умовах переходу суспільства від однієї суспільно-політичної системи до іншої полягає у тому, що вона повинна забезпечувати проведені реформи, демократизацію громадського життя, стабільність та правопорядок в країні. Сьогодні ці питання перебувають у стадії вирішення. Не прийнято багато важливих законодавчих актів, відсутність яких ускладнює суспільні відносини. В умовах, коли суспільні відносини перебувають поза впливом правової політики, їх намагаються регулювати неформальні тіньові структури.

Ефективність правової політики забезпечується тільки в тому випадку, якщо її опорою є тверда, легітимна, авторитетна влада. Взаємодіючи між собою, влада і право прагнуть до досягнення загальних цілей. Це характерно і для сучасної України, однак належної взаємодії поки що не досягнуто. Влада і право повинні взаємно доповнювати один одного, тому що влада, не обмежена правом, небезпечна, а право, не забезпечене владою, безсильне. Тому, влада і право повинні правильно поєднуватися і синхронно взаємодіяти.

У другому розділі "Конституційні основи правової держави" розглядаються проблеми конституціоналізму як основи побудови і розвитку правової держави, й аналізується роль Конституції України як попереджувального фактора обмеження влади держави і програми модернізації українського суспільства.

У першому підрозділі *"Конституціоналізм як основа побудови і розвитку правової держави"* відзначається, що перебудовчий і реформаторський періоди життя України кінця 80-х і початку 90-х років призвели до формування деяких передумов й елементів відповідних правовідносин.

Аналізуючи процес становлення конституціоналізму в Україні, можна зробити висновок, що він йде у руслі формування правової держави, що, по-перше, визнає і закріплює на рівні Конституції і законодавства пріоритет прав і свобод людини і громадянина, по-друге, забезпечує правову безпеку особистості, її життя, здоров'я, гідності. У той же час основними проблемами сучасного конституціоналізму в Україні є співвідношення між положеннями, що втілені в конституційний текст й існуючими реаліями, тобто між юридичною і фактичною конституцією, відсутність в Україні, як і в інших країнах СНД, глибоких традицій конституціоналізму, парламентаризму; недоліки взаємодії владних структур; недостатньо високий рівень правової культури народних депутатів України, співробітників державного апарату, населення; відсутність достатнього наукового обґрунтування становлення конституційного законодавства, проведення правової реформи. Проаналізувавши проблеми в політичній сфері, дисертант найбільш важливими серед них вважає: відсутність у державної влади волі на здійснення усвідомленого, контрольованого і послідовного реформування суспільства; недостатня

ефективність законотворчої діяльності Верховної Ради; відсутність зваженої кадрової політики в структурах влади.

В результаті дослідження зроблено висновок, що за час дії нової української Конституції, в політико-правовій сфері України відбулися значні зміни. Однак, розрив між конституційною моделлю правової держави і посттоталітарною дійсністю поки не подолано. Тому головним завданням сучасного українського конституціоналізму є сполучення конституційної моделі правової держави з реальною практикою державного будівництва.

У другому підрозділі *"Конституція України як попереджувальний фактор обмеження влади держави і програми модернізації українського суспільства"* відзначається, що Конституція України 1996 р., втіливши в собі досягнення вітчизняної і світової конституційної наукової думки і практики конституційного будівництва, стала не тільки найважливішим юридичним джерелом вдосконалення чинного законодавства, але й окреслила контури цивілізованої соціальної, правової держави, а також проголосила такі демократичні цінності і принципи, які необхідно впроваджувати в практику національної законотворчості і правозастосування. Дисертант обґрунтовує, що конституція є втіленням національної ідеї і ментальності українського народу, доказом здатності української нації як політичної й етнічної спільноти до державного будівництва і правотворчості.

У третьому розділі "Основні напрямки реалізації конституційної моделі правової держави в Україні" дисертант аналізує внутрішні протиріччя і проблеми конституційного механізму влади, розглядає питання взаємин суспільства і влади.

У першому підрозділі *"Конституційний механізм влади: внутрішні протиріччя і проблеми"* відзначається, що основними напрямками реалізації конституційної моделі правової держави в Україні є парламентська реформа; реформування виборчого законодавства; адміністративна реформа; реформування судоустрою; муніципальна реформа. Втілення в життя деяких конституційних норм в умовах перехідного періоду, що переживають держава і суспільство, ускладнюється відсутністю сталого практичного досвіду, зокрема, щодо верховенства права, політичного й ідеологічного плюралізму. Найважливішим завданням, на думку дисертанта, є подолання тенденцій монополізації і безконтрольності у системі поділу влади.

Одним із пріоритетних напрямків створення конституційної моделі правової держави є проведення адміністративної реформи. Її метою повинне бути здійснення комплексу структурно-функціональних, організаційних і кадрових перетворень у системі виконавчої влади, спрямованих на значне підвищення ефективності реалізації публічної влади в сфері діяльності держави і місцевого самоврядування. Актуальність

парламентської реформи пояснюється тим, що хоча Верховна Рада відіграла значну роль у новій історії України, проте їй не вдалося перебороти загальні тенденції, що характерні для всіх пострадянських держав. А саме, зігравши роль каталізатора глибоких трансформаційних процесів у суспільстві, парламенти нових держав вступили у затяжний конфлікт з інститутами президентської влади, введення яких також було цілком закономірним.

Потреба в судово-правовій реформі виникла у зв'язку з необхідністю приведення судової системи й організації і діяльності правоохоронних органів, а також усієї галузі права відповідно до соціально-економічних і політичних змін, що відбувалися і відбуваються в суспільстві.

Необхідність муніципальної реформи обґрунтована тим, що продовжують залишатися складними відносини між центральними і місцевими органами виконавчої влади і структурами місцевого самоврядування. Муніципальна реформа повинна забезпечити активне впровадження локальної демократії в Україні, упорядкувати зв'язок між центральними органами і владними структурами в регіонах, засоби і способи правового регулювання комунальної власності для розв'язання соціально-економічних проблем регіону, рішення кадрових питань у системі місцевого самоврядування..

У другому підрозділі *"Взаємини влади і суспільства"* зроблено висновок, що держава не повинна втручатися в приватне життя людини, заважати самореалізації його особистості. Запроваджуючи конкретні правові норми і вимагаючи від усіх своїх установ і всіх громадян їхнього дотримання, держава в той же час зобов'язана визначити ті межі, в яких громадянин має право діяти на власний розсуд, не зазіхаючи при цьому на права і свободи інших громадян. Свобода вибору включає відповідальність перед самим собою, що стає не тяжким вантажем, а творчою силою.

Головна ідея сучасного розвитку України полягає в тому, що державна влада повинна визнати пріоритетність прав людини. Для реалізації цієї ідеї необхідно, щоб усі суб'єкти політики у своїй діяльності дотримувались таких принципів: верховенство закону; поділ влади; рівноправність громадян; участь громадян в управлінні державою; свобода совісті; свобода слова, зборів, асоціацій; гарантії державного захисту прав людини тощо. Усі ці принципи записані в Конституції України 1996 року, однак з різних причин не реалізовані в повній мірі на практиці. Найбільш важливими причинами цього є: недосконалість громадянського суспільства і його основних інститутів, недосконалість української демократії; нерозвинене почуття громадянської й особистої гідності і недостача умінь відстоювати його цивілізованим шляхом; недосконалість системи державної влади, особливо судової влади - низький рівень правової культури.

Очевидно, що для виправлення існуючої ситуації необхідна сильна державна воля у застосуванні як правових, так і політичних, адміністративних й економічних методів впливу.

В умовах традиційної нерозвиненості інститутів громадянського суспільства в нашій країні конституційне закріплення основ їхнього вільного саморозвитку вкрай необхідне. Тому можна визначити позитивним той факт, що в Україні конституційні основи громадянського суспільства встановлені. Тим самим ставиться надійний бар'єр спробам надмірного втручання в особисте життя громадян з боку держави, гарантується розвиток саме демократичних основ самоврядування в основних сферах життєдіяльності суспільства. У той же час слід зазначити, що держава не в праві самоусуватися від регулювання суспільно-політичних, організаційно-економічних і соціальних відносин. На це не дає права і Конституція, що визначає обов'язки держави перед громадянським суспільством. Однак формування повноцінного громадянського суспільства - це ще справа тривалого часу.

У *висновках* відзначається, що теорія правової держави стала результатом розвитку принципу конституціоналізму під впливом християнської етики рівності, справедливості, традицій етатизму. У ній знайшла відображення сукупність проблем модернізації при активній участі держави і конфлікту між державою і частиною суспільства.

Після набуття Україною незалежності, зміни соціально-політичної системи, прийняття Конституції України 1996 року почався процес формування і розвитку конституційної моделі правової держави. Однак здійснювалося це без серйозного наукового обґрунтування. Подібне стало можливим через відсутність чіткої стратегії формування нового суспільного ладу в Україні, що призвело до непослідовності і незавершеності формування конституційної моделі правової держави, що поєднує в собі як абсолютно нові інститути, властиві демократичним правовим державам, так і владні архаїзми, що повинні були б канути в небуття разом з СРСР.

Таким чином, сприйнявши ідеї ліберального конституціоналізму наприкінці ХХ сторіччя, Україна, якщо можна так висловитися, перебуває в стадії романтичного конституціоналізму. Тобто, ідеали демократичної, правової держави в Україні поки не втілені в життя. Реальність і конституційна модель правової держави знаходяться далеко одна від одної. Це пояснюється тим, що перебороти за короткий термін цілу історичну епоху практично неможливо.

Особливо складною проблемою формування конституційної моделі правової держави в Україні варто вважати удосконалювання механізму стримувань і противаг між законодавчою і виконавчою гілками влади, протистояння між якими час від часу

загострюється, особливо в періоди передвиборних кампаній. Реалізація концепції правової держави залежить від втілення в політичній реальності її правових принципів. Досвід роботи представницьких установ останніх років показав явну тенденцію законодавчих органів до узгодження їхньої діяльності з функціями виконавчого характеру. У той же час судова влада ще не виявила себе як достатньо впливова й авторитетна сила, що не залежить від політичних впливів і пристрастей. Поза поділом влади ідея правової держави не може бути реалізованою, тому що сама по собі влада більшості в цих умовах піддається небезпеці служити щаблем до встановлення диктаторського режиму.

Основою створення і функціонування конституційної моделі правової держави є громадянське суспільство, тобто об'єднання вільних і рівноправних людей, кожному з яких держава забезпечує юридичні можливості бути власником і брати активну участь у політичному житті. Не держава визначає громадянське суспільство, а, навпаки, суспільство створює і контролює державу. Тільки в цьому випадку можна говорити про відносно самостійне існування демократичного громадянського суспільства і правової держави.

Варто констатувати що, як показує практика, якою б привабливою не була теорія, жодна держава поки що не досягла завершеного правового стану. На жаль, є багато підтверджень тому, що громадяни, народи, соціальні і політичні групи систематично допускають порушення права. Це зрозуміло, зважаючи на те, що державні органи, їхні представники завжди прагнуть до більшої "свободи" від правообмежень. Часто вимоги справедливості природного права розуміють по-різному, саме тому можна сказати, що законодавство ніколи не буде досконалим і не досягне повної гармонії позитивного і природного права. Що можна стверджувати точно, так це те, що як тенденція правова держава реально існує в тих країнах, де населення і політики зацікавлені в існуванні правопорядку, заснованого на справедливості, дотриманні права.

На підставі дослідження можна зробити висновок, що формування і реалізація конституційної моделі правової держави можливі тільки за умови зміни відносин між державою і правом. Право при цьому необхідно розглядати як систему загальнолюдських цінностей.

Необхідно визнати, що становлення правової держави в Україні неможливе без врахування національно-традиційних цінностей, національної теорії демократії. Конституція України 1996 р. відкрила можливості для нового етапу розвитку української державності. Його визначальними характеристиками повинні стати - визнання загальногуманістичних цінностей, пріоритет прав і свобод людини і громадянина, правова захищеність особистості, її автономність.

СПИСОК

опублікованих праць з теми дисертації

1. Іваненко Г.В. Основні принципи правової держави. // Митна справа. – Одеса, 2002. № 4. – С. 92-94
2. Іваненко Г.В. Правове тлумачення конституції як соціальної цінності. // Держава і право. Збірник наукових праць. – К., 2002. – Вип. 15. – С. 552-556
3. Іваненко Г.В. Деякі проблеми сучасного конституціоналізму в Україні. // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса, 2002. – Вип. 13. – С. 693-697
4. Іваненко Г.В. Щодо питання становлення правової держави в рамках Конституції України. // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць. – Одеса, 2002. – Вип. 14. – С. 928-933

АНОТАЦІЇ

Іваненко Г.В. Конституційна модель правової держави: шляхи її удосконалювання і реалізації. - Рукопис

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.13 - правові проблеми політичних інститутів і процесів. Одеська державна юридична академія, Одеса, 2002.

У дисертації обґрунтовано, що на кожному з етапів розвитку громадянського суспільства ідеї правової держави відбивають відповідний рівень культури і реальну правову дійсність у конкретній країні й у світі в цілому. Досліджено, що стратегічною метою реалізації конституційної моделі правової держави в Україні є створення такої системи державної влади, яка б відповідала стандартам демократичної, правової держави із соціально орієнтованою ринковою економікою, враховувала потреби суспільства і кожної окремої особистості. Показано, що обов'язковою умовою поглиблення демократичних основ в управлінні державою є створення надійного механізму стримувань і противаг між законодавчою і виконавчою гілками влади і неухильне дотримання владними структурами Конституції України. Визначено, що основними напрямками реалізації конституційної моделі правової держави в Україні є конституційна реформа, парламентська реформа; реформування виборчого законодавства; адміністративна реформа; реформування судоустрою; муніципальна реформа.

Аргументовано, що головним завданням сучасного українського конституціоналізму є сполучення конституційної моделі правової держави з реальною практикою державного будівництва.

Ключові слова: конституційна модель правової держави, конституціоналізм, конституція, демократія, правова політика, політична влада, права і свободи людини, громадське суспільство.

Иваненко Г.В. Конституционная модель правового государства: пути ее совершенствования и реализации. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.13 – правовые проблемы политических институтов и процессов. Одесская национальная юридическая академия. Одесса, 2002.

В диссертации осуществлен системный политико-правовой анализ концепции конституционной модели правового государства в контексте актуальных проблем, которые встали перед Украиной на современном этапе ее развития. Обосновано, что на каждом из этапов развития гражданского общества идеи правового государства отражают соответствующий уровень культуры и реальную правовую действительность в конкретной стране и в мире в целом. Аргументировано, что объективные потребности общественного и политического развития в посттоталитарной Украине обусловили необходимость формирования и развития правового государства, целями и задачами которого является утверждение принципов свободы и приоритета права во всех сферах жизни общества и государства. Исследовано, что стратегической целью реализации конституционной модели правового государства в Украине является создание такой системы государственной власти, которая бы соответствовала стандартам демократического, правового государства с социально ориентированной рыночной экономикой, потребностям общества и каждой отдельной личности. Показано, что обязательным условием углубления демократических основ в управлении государством является создание надежного механизма сдержек и противовесов между законодательной и исполнительной ветвями власти и неукоснительное соблюдение властными структурами Конституции Украины. Определено, что основными направлениями реализации конституционной модели правового государства в Украине являются конституционная реформа, парламентская реформа; реформирование избирательного законодательства; административная реформа; реформирование судостроительства и муниципальная реформа. Показано, что уважение и соблюдение законов - неперемное условие защиты прав и свобод человека, построения демократического, правового государства. Обосновано, что от политической воли власти и общества зависит, будут ли Конституция и законы Украины уважаться и выполняться на всей территории страны, будут ли защищены права и свободы человека, сохранится ли единство страны. Выявлено, что в качестве основополагающего условия существования

как гражданского общества, так и правового государства выступает личность, ее право на самореализацию, что утверждается на признании права индивидуальной, личной свободы. Проанализировано, что конституционными средствами, препятствующими приходу к власти неконституционных субъектов в Украине, являются демократические свободы и периодические выборы в органы государственной власти и местного самоуправления на альтернативной основе; реально действующий институт конституционной ответственности; правовая независимость средств массовой информации; дееспособный парламент; судебная защита прав и свобод человека и гражданина. Аргументировано, что от тоталитарного политического режима, правового нигилизма невозможно сразу перейти к правовой государственности. По этой причине для Украины конституционная модель правового государства пока остается идеалом, к которому следует стремиться. Аргументировано, что главной задачей современного украинского конституционализма является совмещение конституционной модели правового государства с реальной практикой государственного строительства. Обосновано, что в целях сохранения политической стабильности нужны изменения и корректировки исходной конституционной модели правового государства. Они должны реализовываться на основе принципов, норм, механизмов и процедур нынешней Конституции - в рамках ее толкования, соответствующих поправок и дополнений к ней, то есть ее совершенствования.

Ключевые слова: конституционная модель правового государства, конституционализм, конституция, демократия, правовая политика, политическая власть, права и свободы человека, гражданское общество.

ANNOTATION

Ivanenko G.V. The Constitutional model of the legal state: the ways of its improvement and realization. - Manuscript.

The thesis stands for a degree of the candidate in Law, speciality 12.00.13 - legal problems of political and processes. Odessa National Academy of Law. Odessa, 2002.

It is grounded in the thesis that on every stage of the civil society development the ideas of legal state depict the level of culture and actual reality in a particular country and all over the world. It has been researched that the strategic aim of realization of the constitution model of legal state in Ukraine is the power that wishes to meet the demands of the society and every individual, creation of such system of state power that would correspond a democratic legal with social oriented market economy. The necessary condition of strengthening of the democratic basis in state administration must be construction of the reliable mechanism of checks and balances between the legislative and the executive branches of power and unconditional observance of the

Constitution of Ukraine by the ruling authorities. It has been defined that the main directions of the realization of the constitutional model of the legal state in Ukraine is the constitutional reform, parliamentary reform, reform of the election legislation, administration reform, court system reform, and municipal reform.

It has been also grounded that the main task of the modern Ukrainian constitutionalism is the alliance of the constitutional model of legal state with the real practice of state constitutionalism is the alliance of the constitutional model of the legal state with the real practice of state construction.

Key words: the constitutional model of a legal state, constitutionalism, Constitutional, democracy, legal policy, political power, human rights and freedoms, civil society.